

RECENZIJE, PRIKAZI

Recenzija
UDK 335 (47)

»PERMANENTNA REVOLUCIJA« I SOCIJALIZAM U JEDNOJ ZEMLJI

Buharin, Staljin, Trockki, Zinovjev

Biblioteka »Prometej«, Globus, Zagreb 1979, 266 str.

Usvajanje novih političkih strategija nekoga pokreta kao da nije moguće bez novoga viđenja već prošlih zbivanja. U posljednje smo vrijeme svjedoci brojnih historijsko-socioloških, historiografskih i politoloških analiza zbivanja u Sovjetskom Savezu neposredno uoči i nakon oktobarske revolucije. Nova ocjena postoktobarskog razvoja u SSSR-u, rehabilitacija ličnosti revolucije (npr. Buharina od strane KPI), nije na dnevnom redu historije samo radi obrane izvornih principa lenjinizma od staljinističke teorije i prakse. Radi se, zapravo, o momentima unutar procesa traganja za novom revolucionarnom strategijom od strane evrokomunista, ljevice u cjelini, premda je ona danas još uvijek vrlo heterogena.

U potrazi za »trećim putem« između onoga zemalja realnog socijalizma i puta klasične socijaldemokracije, povratak oktobru 1917. jest povratak izvoru i vrhuncu borbe proletarijata na početku našega stoljeća. A ne obećava li izvor najviše? Oktobar 1917. godine jest svojevrsna sinteza iskustva političke borbe svjetskog proletarijata prošloga stoljeća, a na teritorijskom planu izvorište glavnih problema socijalizma našega doba: problema teorije revolucije 20. stoljeća, uloge revolucionarne partije, odnosa klasa-partija, odnosa klasne borbe i nacionalnoga pitanja, pitanja diktature proletarijata i svjetske revolucije, odnosa svjetske revolucije, nejednakog razvoja kapitalizma i mogućnosti gradnje socijalizma u jednoj zemlji.

Knjiga »*Permanentna revolucija*« i *socijalizam u jednoj zemlji* jest zbornik političko-teorijskih spisa glavnih protagonista ruske revolucije — Buharina, Staljina, Trockoga i Zinovjeva — nastalih za vrijeme žestokih obračuna od 1924. do 1926. godine. Knjiga, dakle, iza čijeg se naslova krije ne samo rasprava vođena u kontekstu bitke za vlast nakon Lenjinove smrti, već i skorašnja drama revolucionarnog radničkog pokreta Treće internacionale. Naše izdanje zbornika pojavljuje se punih trinaest godina nakon prvog izdanja: knjigu je 1963. godine izdala izdavačka kuća KPI Editori Riuniti s tekstovima u izboru talijanskoga teoretičara radničkog pokreta G. Proccaccia.

Zbornik ima dva dijela: u prvome su tekstovi Trockoga, Buharina i Zinovjeva iz *diskusije o permanentnoj revoluciji*, u drugome tekstovi Staljina i Zinovjeva iz *diskusije o socijalizmu u jednoj zemlji*. Radi se doista samo

o uvjetnoj podjeli sadržaja; teme o kojima se raspravlja ishodište su i ogledalo jedne te iste rasprave: putova daljnje izgradnje socijalizma u Sovjetskoj Rusiji. Svi su tekstovi popraćeni izvrsnim, kraćim Procaccijevim komentarima, koji upućuju na društveni i historijski kontekst nastajanja spomenutih tekstova i rasprava.

Problem permanentne revolucije radnički pokret baštini iz revolucionarnih borbi francuskih revolucionara prošloga stoljeća. Marx i Engels su svoj stav o njoj iznijeli još u poznatoj *Adresi Centralne uprave Saveza komunista* iz 1850. godine, smatrajući da proletarijat mora buržoasko-demokratsku revoluciju dovesti do kraja, tj. do ukidanja buržoazije kao klase i uspostaviti diktaturu proletarijata. Mada je i Lenjin koristio pojam permanentne revolucije u Marxovom smislu, tek s Trockim permanentna revolucija postaje predmet rasprava i sastavnim dijelom teorije i prakse (Četvrta internacionala!) međunarodnog radničkog pokreta. Trocki je prvi puta ideju permanentne revolucije iznio 1906. godine u knjizi *Nаша revolucija*, da bi u brošuri *Pouke Oktobra* u jesen 1924. svoje teze obnovio i proširio, ali u posve različitoj situaciji od one iz 1906. godine. U situaciji »relativne stabilizacije kapitalizma« (stav Kominterne iz ožujka 1925.), iščezavanja svjetske revolucije s obzora klasnih borbi zapadnoevropskog proletarijata, dok se unutar Sovjetskog Saveza vodila bitka za NEP, savez sa seljaštvom, mir unutar granica i jedinstvo političko-partijskog vrha, teorija permanentne revolucije dobiva manje aplauza, mnogo više političkih, a potom i teorijskih šamara.

Trockijeva je brošura, kako lijepo kaže i Procacci: »u biti povijesno štivo, osobna rekonstrukcija događaja koji su se zbili neposredno prije i u toku ruske revolucije, između februara i oktobra 1917.«. Trocki se posebno zadržava na analizi političke taktike boljševika, uloji Lenjina u odnosu na pokrete masa, na borbi protiv rata, obranaštvu, aprilskoj konferenciji 1917., srpanjskim demonstracijama, kornilovštini, odnosu ustanka i legalnosti sovjeta u očima širokih masa, na odnosu sovjeta, partije i proleterske revolucije. Pokrećući pitanje djelovanja boljševičke partije u odlučujućim momentima revolucije, posebno pojedinih članova rukovodstva partije, Trocki polazi od vlastita shvaćanja uloge partije i osobitosti ruske revolucije. Osvrt na revolucionarnu praksu nužan je radi budućnosti pokreta. Ako je uloga revolucionarne partije u tome da bude medijator između povijesnog cilja i neposrednog interesa radničke klase, Lukacs će reći da bude i oličenje klasne svijesti proletarijata. Ako je oktobar srušio pseudo-marksizam ruske socijaldemokracije, po kojem mora Rusija ponavljati »revolucionarne sheme« naprednih zemalja, postaje shvatljiv stvastveni angažman Trockoga da se u svjetu evropskih razmjera analizira prošli period oktobarske revolucije.

Ono što je, međutim, najviše uzбудilo Trockijeve kritičare čini i srž Trockijevog shvaćanja permanentne revolucije. Za idejnog oca Četvrte internacionale, Rusija se nije mogla zaustaviti na demokratsko-buržoaskoj fazi revolucije izraženoj u formuli »demokratska diktatura radnika i seljaka«, nego je trebalo krenuti dalje i formirati radničku vladu »koja se oslanja na seljaštvo i otvara eru međunarodne socijalističke revolucije«, i time izravno

vodi »lenjinizmu i posebno aprilskim tezama« (str. 4). Trocki je svojom koncepcijom razvoj socijalizma u SSSR-u sagledavao u okviru daljnjih revolucionarnih procesa u svijetu, smatrajući da do definitivne pobjede socijalizma u jednoj zemlji ne može doći bez podrške ostalih pokreta i zemalja, pogotovo proletarijata Zapadne Evrope. Povijest je u pogledu izbijanja revolucije u visoko razvijenim kapitalističkim zemljama ipak opovrgla Trockoga. Umjesto na Zapadu, revolucionarni je val bujao na Istoku, makar za kratko. Bez obzira na to, Trockome se ne može poreći smisao za povijesnu analizu, što se vidi pogotovo iz njegovih napomena o sovjetima, državi i specifičnostima ruske revolucije. Kao da ponavlja Gramscija, on predviđa da će proleterska revolucija na Zapadu imati posla s potpuno formiranom državom, iako to ne znači i sa stabilnim državnim aparatom. Jer »sama mogućnost proleterskog ustanka pretpostavlja visoko razvijeni proces raspadanja kapitalističke države« (str. 50). Trocki se plaši i fetišizacije sovjeta: oni su u Rusiji i 1905. i 1917. nikli kao sovjeti radničkih zastupnika izrasli iz samog pokreta, kao njegov prirodni organizacijski oblik na određenom stupnju borbe. Funkciju sovjeta u Njemačkoj imali su, međutim, tvornički komitei, dok su sami sovjeti stvarno bili organi ustanka bez ustanka, organi vlasti bez vlasti. I, što je još važnije, zapadnoevropski proletarijat za Trockoga nije imao u svim revolucionarnim zbivanjima partiju boljševičke odlučnosti. Partiju on smatra za protutežu ekonomskoj snazi buržoazije, njenoj obrazovanosti, njenim municipalitetima i sveučilištima. Revolucionarna partija proletarijata Trockome (p)ostaje osnovna poluga revolucije i u budućim klasnim borbama koje je on iskreno predviđao.

Osnovna politička tema na kojoj inzistira svaki od kritičara Trockoga odnosi se na problem permanentne revolucije i politiku boljševičke partije prema seljaštvu. Pri tome se Trockome suprotstavlja i teorijski i politički autoritet Lenjina, posebno njegovih poznih spisa, osobni motivi miješaju se s teorijskima. Jedino se Buharin donekle izdvaja »teorijskom usmjerenošću« svojih teza, tako da se njegov pristup može smatrati suprotnim od Staljinova, kod kojega arogantnost političke pozicije odnosi pobjedu nad razložnom argumentacijom.

Može li se permanentna revolucija poistovetiti s lenjinizmom? Buharin smatra da ne može, a Trocki je smatra nastavkom Lenjinove političke linije. Istu će zamjerku malo kasnije uputiti Trockome i Zinovjev. Za Buharina je mnogo važnije da se razradi cjelovita teorija o seljačkom pitanju u okviru svjetske revolucije, dok se pitanje permanentne revolucije veže uz procjenu odnosa *osnovnih klasa* ruskoga društva i *promjene* njihova odnosa u toku revolucije. Buharin u osnovi ispravno interpretira Marxa kada tvrdi da je bit marksističke teorije o permanentnoj revoluciji u shvaćanju stvarnih »promjena u socijalnom sadržaju revolucije«. Formalno-logička metoda Trockoga tipa »ili-ili« ne vodi računa o prijelazima iz jedne situacije u drugu, što konačno dovodi i do pogreški u ocjenama faza ruske revolucije. A njena se osobitost sastoji »od originalne kombinacije *seljačkog rata* protiv veleposjednika i *proleterske revolucije*« (str. 82). Ne samo zbog stvarne socijalne strukture nove države u kojoj je ogromna masa seljaštva, već i zbog internacionalne borbe proletarijata, klasni savez radništva i seljaštva je od ne-

izmjerne važnosti. Autor »Imperijalizma i svjetske privrede« ne može a da ne primijeti da »sa stajališta *svjetske privrede* proletarijat čini manji dio stanovništva. Uzmemo li najveće zemlje svijeta, tada vidimo da se te zemlje sastoje od malog broja gusto naseljenih i proletariziranih »metropola« i golemih seljačkih kolonija. Najveći dio Francuske leži u Africi, najveći dio Engleske u Aziji...« (str. 84).

Niz polupobjeda proletarijata Zapada, kolonijalni pokret i kriza kapitalizma prouzročena ratom, to su Buharinovi argumenti u borbi protiv Trockijeve analize, koja posve zapostavlja po njemu opća pitanja seljaštva, način ostvarivanja klasnog savezništva seljaštva i proletarijata u različitim fazama revolucije. Strogo odvajanje demokratsko-građanske od socijalističke revolucije značilo bi, zapravo, odvajanje od seljačke baze, po njemu i od izgradnje početnih pretpostavki socijalizma, uravnoteženog razvoja poljoprivrede i industrije kroz sistem NEP-a i potrošačke zadruge.

Zinovjev posebno apostrofira shvaćanje pokretačkih snaga ruske revolucije kod Parvusa i Trockoga. Zamjerajući obojici da su iz Marxovih ispravnih povijesno-filozofskih uopćavanja izvukli posve netočne zaključke, on će na kraju trockizam proglasiti samo »lijevom« nijansom evropskog pseudo-marxizma, nepomirljivog neprijatelja boljševizma. Time se diskusija sve više odvija na političkom nivou, u opasnim vodama političkih optužbi. No i mimo Zinovljevih argumenata protiv teorije permanentne revolucije, na momente vrlo sličnih Buharinovima, u ovoj raspravi je zanimljiv sam stav Zinovjeva u pogledu teza o mogućnosti izgradnje socijalizma u jednoj zemlji. Taj problem dotiče Zinovjev u knjizi »Lenjinizam«, u istom djelu u kojemu u prvom dijelu govori o Trockijevoj teoriji. Dok u pogledu teorije o permanentnoj revoluciji ustaje protiv njena autora, u dijelu knjige pisanom kasnije, stavom o nemogućnosti izgradnje socijalizma u jednoj zemlji bez pobjede međunarodnog proletarijata, opasno se približava tezama Trockoga. Teško je reći radi li se o teorijskoj nedorečenosti ili političkoj nedosljednosti.

Zinovjevu NEP i ekonomski režim državnoga kapitalizma predstavljaju »strateško povlačenje«, »korisno i neophodno ali ipak povlačenje« u odnosu na lenjinističku liniju, koja je u biti »ofenzivna«. »Socijalizam u jednoj zemlji«, ako je ta zemlja Rusija, nužno će biti poseban socijalizam, u kojemu će izvorni proleterski duh biti čak i potisnut pod teretom stare seljačke Rusije, a građanski i malograđanski utjecaji natjerat će radničku klasu u uske nacionalne granice i »malograđansko samozadovoljstvo« (str. 146).

Na drugoj strani, Staljin je *Pitanjima lenjinizma* pokušao okončati raspravu koja se vodila unutar partije, a istovremeno i teorijski učvrstiti političku pobjedu izvojevanu na XIV kongresu. Glavna meta polemike za nj je tada direktno Zinovjev, a indirektno Trocki i Buharin. Za Staljina je jedna od značajki Lenjinove teorije oktobarske revolucije Lenjinovo mišljenje da neravnomjeran politički i ekonomski razvitak kapitalističkih zemalja može dovesti do loma svjetskog kapitalističkog sistema upravo tamo gdje se nalazi njegova »najslabija karika« pa je, prema tome, moguća pobjeda socijalizma u jednoj zemlji. Pogreška Trockoga sastoji se u tome da nije uočio tu pojedinaost u lenjinističkoj teoriji i svjetskom revolucionarnom iskustvu.

Zanimljivo je pratiti kako Staljin teorijski opravdava svoj politički naum. Što u biti znači konačna pobjeda socijalizma u jednoj zemlji? Zinovjev pod *konačnom* pobjedom socijalizma drži »1) uništenje klasa pa prema tome 2) likvidaciju diktature jedne klase, u konkretnom slučaju diktature proletarijata. Potpuna i definitivna pobjeda socijalizma jest prijelaz od prve, odnosno niže faze komunističkog društva u drugu, njegovu višu fazu« (str. 187). Staljinu je stalo da se za glavno pitanje u lenjinizmu shvati pitanje diktature proletarijata, čime se lenjinizam ne smatra samo proizvodom ruske samoniklosti, već internacionalnim »učenjem proletera svih zemalja, podesno i obavezno za sve zemlje bez izuzetka, pa i za kapitalistički razvijene zemlje« (str. 232). Mogućnost izgradnje socijalizma u jednoj zemlji razmatra se kao a) pitanje pune garancije od restauracije buržoaskog poretka, i kao b) pitanje mogućnosti izgradnje potpunog socijalističkog društva u jednoj zemlji. Što se tiče *pobjede* socijalizma, Staljin vjeruje da će se on izgrađivati »zajedno sa seljaštvom pod rukovodstvom radničke klase... jer diktatura proletarijata pruža sve preduvjete za izgradnju potpunog socijalističkog društva...« (str. 245), dok se *konačna* pobjeda socijalizma definira kao »puna garancija protiv pokušaja intervencije, pa prema tome i restauracije, jer iole ozbiljniji pokušaj restauracije može uslijediti samo izvana...« (str. 245).

Dakle, nasuprot Zinovjevu pitanje konačne pobjede socijalizma Staljin razmatra jedino sa stajališta obrane sovjetske države od vanjske intervencije. Time se teza o mogućnosti političkog opstanka ruske revolucije u uvjetima odgađanja svjetske revolucije proširuje do teze o mogućnosti izgradnje socijalizma kao novog sistema društvenih odnosa u jednoj zemlji. Gotovo, tu je izvor i teorijsko-političkog opravdanja stavljanja svjetske revolucije u funkciju jedne jedine — ruske revolucije! »Socijalizam u jednoj zemlji« ili staljinizam, kako će mnogo kasnije reći Sartre, nisu nikakva devijacija socijalizma: to je skretanje koje su mu nametnule okolnosti; ritam i evolucija te obrambene izgradnje određeni su ne samo na bazi sovjetskih resursa i potreba već uzimajući u obzir i odnose SSSR-a s kapitalističkim svijetom; jednom riječju, okolnostima koje se nalaze izvan socijalizacije, okolnostima koje tjeraju tu socijalizaciju da stalno ruši svoja načela.¹ Historija se pokazala ironičnom: u ime »izgradnje socijalizma« boljševička je revolucija rodila drugog Petra Velikog koji je imao na raspolaganju telegraf, sekretarijat partije i NKVD (S. F. Cohen).

Braniti danas izvornu ideju socijalizma za moderni radnički pokret znači sukobljavati se i s teorijsko-praktičnim predstavnicima »staroga svijeta«, ali i s nezrelim socijalizmom staljinističke provenijencije te bilo kojim drugim koji udara protiv samostalnosti radničkog pokreta, partija, naroda i pojedinaca, dostojanstva i sloboda čovjeka.

Drago Čengić

1. J. P. Sartre: »Staljinova avet«, Kulturni radnik, broj 2, 1980., str. 147.